

TÜRK KÜLTÜRÜNDE EV VE ÇÖP İLİŞKİSİ: EKOFEMİNİST BİR YAKLAŞIM*

The Relationship Between Home and Garbage In Turkish Culture: An Ecofeminist Approach

Olgun YALÇIN**

ÖZ

Ekofeminizm, kadın ve doğa üzerine düşünen bir yaklaşımdır. Ekoloji ve feminizm kavramlarını birleştiren bu yaklaşıma göre, kadının ve doğanın baskı altına alınarak araçsallaştırılmasında koşutluklar bulunmaktadır. Ekolojik sorunlara yol açan uygulamaların kökeninde erkek-egemen kültürün paradigmatlarıyla ekonomik, bilimsel ve toplumsal yapılarının olduğunu ileri süren Ekofeminizm, bu yapıların kadınlar üzerinde de tahakküm kurduğunu savunmaktadır. Ekofeminist yaklaşıma göre; bu yapılar ve bakış açıları, düalist düşünsel geleekten kaynaklanmaktadır. Kadın-erkek, doğa-kültür gibi ikilikler yerine bütüncül ve ilişkisel bir alternatif düşünce öneren Ekofeminizm, bu amaçla tarihsel ve kültürel süreç içerisinde ekolojik sorunların ve kadına yönelik baskıcı uygulamaların izini sürmektedir. Kadın değerlerinin ön planda olduğu dönemlerin bakış açılarının değerlendirilmesi, kadın ve doğa bağlamında ortaya çıkan sorunların anlaşılmasında ve bu sorunlara çözümler bulunmasında işlevsel olmaktadır. Erkek-egemen kültürün baskın olmadığı eski dönem topluluklarının doğa-kültür birlikteliğine dönük pratiklere ve yaklaşımlara sahip olduklarını belirten ekofeminizm, bu dönemlerin düşünsel dünyasından yararlanmaya çalışmaktadır. Bu yönde yaklaşımların izinin mitolojiden, efsanelere kadar kültürel ürünlerde yer alacağı açıktır. Doğaya ve kadına dönük yargıların olumlu olarak değerlendirilebilecek yanları yanında bu yargılarda meydana gelen değişim ve dönüşümler de kültürel ifadelerin bu yönde yorumlanmasıyla açığa çıkarılabilecektir. Bu çalışmada Ekofeminist düşüncenin yaklaşımları ışığında Türk kültüründe ev ve çöp ilişkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda “çöp”, kavramsal anlamda sadece bir atık ve kirlilik olmanın ötesinde ele alınmıştır. Kapsamı genişletilerek ekolojik sorunların evdeki yansımaları olarak ele alınan “çöp” ve “kirlilik” kavramları gibi “ev” kavramı da farklı bir bağlamda değerlendirilmiştir. Bu kavramların gündelik anlamlarının ötesine taşınarak oluşturulmaya çalışılan “ekolojik mercək” vasıtasıyla Türk kültüründe bu kavramlar kapsamında kadın ve doğa temalarını çözümlenmeye çalışmak, çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Türk kültürünün kadim içeriklerinde yer alan doğal varlıklara içsel bir değer atfeden kültürler gibi, her bir varlığın saygı duyulması gereken değerler olduğuna dönük yargının, kültür-doğa etkileşiminde ekolojiyle kurulan ilişkinin bütüncül yapısının bir birikim olarak kültürel bellekte kodlanmış olduğuna dönük varsayım çalışmamız için temel belirleyicidir. Geçmişte ve anda doğaya ve kadına yönelik bakış açılarının karşılaştırılması incelenmesi, doğaya ve kadına uygulanan tahakkümün kültürel süreçte açığa çıkma biçimlerini yorumlamayı olanaklı kılmaktadır. Bu çalışmada kültürel bellekte saklanan ve belli dönemlerde sergilenen pratiklerde açığa çıkan doğayla uyumlu bir yaşam şeklinin kültürel kodlarının değerlendirilmesiyle doğaya ve kadına dönük yaklaşımlar Türk kültürü özelinde incelenmektedir. Bu çerçevede ilk olarak Ekofeminist kuramın yaklaşımları betimlenmektedir. Daha sonra Türk kültüründe anaerkl dönemin inanç ve pratikleri sunularak oluşturulan kavramsal şema ile Ekofeminist düşüncenin görüşleri aracılığıyla kültürel yapıda içerildiğini düşündüğümüz doğaya ve kadına dönük bakış açıları yorumlanmaktadır. Bu amaçla vermiş olduğumuz güncel örneklerle eski dönemlerde doğa-kültür ilişkiseliliğinden ortaya çıkmış olan ortak-yaşamcı ve animist yaklaşımların kadın pratiklerini ve bakış açılarını ne şekilde belirlemiş olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Ekoloji, ekofeminizm, Türk kültürü, kadın, doğa.

ABSTRACT

Ecofeminism is an approach that reflects on women and nature. According to this approach, which combines the concepts of ecology and feminism, there are parallels in the suppression of women and nature and their instrumentalization. Ecofeminism, which claims that the paradigms of male-dominated culture and economic, scientific, and social structures are at the root of practices that cause ecological problems, argues that these structures also dominate women. According to the ecofeminist approach; these structures and perspectives stem from the dualist intellectual tradition. Ecofeminism, which proposes a holistic and relational alternative

* Geliş tarihi: 28 Ocak 2020 - Kabul tarihi: 23 Mayıs 2021

Yalçın, Olgun. “Türk Kültüründe Ev ve Çöp İlişkisi: Ekofeminist Bir Yaklaşım” *Milli Folklor* 130 (Yaz 2021): 156-167

** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Bölümü Doktora Öğrencisi, Ankara/Türkiye, olgunyalcin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9093-6579.

thought instead of dichotomies such as men and women, nature-culture, traces ecological problems and oppressive practices against women in the historical and cultural process. Evaluating the perspectives of the periods when women's values were at the forefront is functional in understanding the problems that arise in the context of women and nature and finding solutions to these problems. Ecofeminism, which states that ancient societies where the male-dominated culture was not dominant had practices and approaches towards nature-culture unity, tries to benefit from the intellectual world of these periods. The traces of approaches in this direction will take place in cultural products from mythology to legends. In addition to the positive aspects of judgments about nature and women, the changes and transformations that occur in these judgments can be revealed by interpreting cultural expressions in this direction. In this study, the relationship between home and garbage in Turkish culture has been tried to be evaluated in the light of the approaches of ecofeminist thought. In our study, "garbage" is discussed beyond being just a waste and pollution conceptually. Just like the concepts of "garbage" and "pollution", which are considered as the reflection of ecological problems in the house by expanding its scope, the concept of "house" has also been evaluated in a different context. The main purpose of our study is to try to analyze the themes of women and nature within the scope of these concepts in Turkish culture through the "ecological lens", which is tried to be formed by moving these concepts beyond their daily meanings. In this context, the assumption that the judgment that each being is a value to be respected, such as cults that attribute an intrinsic value to natural beings in the ancient contents of Turkish culture, and the assumption that the holistic structure of the relationship established with ecology in the interaction of culture-nature is encoded in cultural memory as an accumulation is the main determinant for our study. Comparative analysis of past and present perspectives on nature and women makes it possible to interpret how the domination applied to nature and women is revealed in the cultural process. In this study, approaches to nature and women are examined in the Turkish culture by evaluating the cultural codes of a lifestyle in harmony with nature, revealed in practices that are stored in cultural memory and exhibited in certain periods. In this framework, firstly, the approaches of the Ecofeminist theory are described. Then, with the conceptual scheme created by presenting the beliefs and practices of the matriarchal period in Turkish culture, the perspectives towards nature and women, which we think are included in the cultural structure, are interpreted through the views of Ecofeminist thought. With the current examples we have given for this purpose, this paper is an attempt to identify how the symbiotic and animist approaches, which emerged from nature-culture relationality in ancient times determined women's practices and perspectives.

Key Words

Ecology, ecofeminism, Turkish culture, women, nature.

Giriş

Bu çalışma, Türk kültüründe kadının yerini, ev ve çöp ilişkisi çerçevesinde ve Ekofeminist düşüncenin görüşleri bağlamında ele almaya çalışmaktadır. Bu amaçla makalede ilk olarak Ekofeminist düşüncenin temel bakış açıları betimlenecektir. Çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılarak, kavramsal bir çerçeve ve ileri sürülecek görüşlere temel sağlaması açısından Ekofeminist kuramın temel esaslarının verilmesi ile yetinilecek, kuram içerisindeki değişik yönelim ve ayrıntılara girilmeyecektir. Çalışmanın kapsamı dik-kate alındığında ayrıntılı bir analizden ziyade temel esasların verilmesinin çalışma için yeterli olacağı kanaatindeyiz.

Ekofeminist yaklaşımın kadın ve doğa konusunda ileri sürmüştüğü görüşler çerçevesinde temel bir kavramsal şema kurulduktan sonra, literatür taraması yöntemiyle Türk kültürünün eski dönemlerindeki varoluşla ve dünyada bulunmakla ilgili telakkiler ele alınacaktır. Türk mitolojisinde ve eski inançlarında yer alan *animist* dünya görüşü bağlamında *yer-su kültü* çerçevesinde doğada bulunan tüm varlıklara ruh atfeden anlayış ve *Ana Tanrıça* inançlarının kadına ve doğaya bakışı nasıl şekillendirmiş olabileceği tartışıldıktan sonra hayata ve tüm varlıklara ilişkisel ve bütünsel bir bakışın konar-göçer yaşam şekliyle ilişkisi kurulacaktır. Yeryüzüyle kurulan ilişkideki eşitlikçi ve dayanışmacı tutumların tarihsel süreçte ataerkilliğe dönüşüm dinamikleri betimlenerek kadın ve doğanın yakınlığına uygun, özgeci, bakım veren-koruyan yaklaşımların ve varlıkların kendi içsel değerlerine saygı duyan anlayışın kadına ve doğaya nesneleştirici ve araçsal-

laştırmacı bakan eril bir zihniyete nasıl dönüşmüş olacağı ele alınacaktır. İçerisinde bulunan kültürle ilgili katılımlı gözlemin olanakları elden geldiğince kullanılarak, doğayla kurulan etkileşimli ilişkinin olumlu yönlerinin kültürel mirasta ve kodlarda çözümlenebileceği savlanacaktır. Türk kültüründe kadının ev, çöp ve temizlik konularındaki yargıları inanç, gelenek ve mitoloji bağlamlarında ele alındıktan sonra Ekofeminist görüşler ışığında kültürel yapıda içerildiği düşünülen kültürel belleğin çoğu durumda açığa çıkma biçimleri irdelenerek çalışma sonlandırılacaktır.

Ekofeminizm

Ekoloji ve feminizm sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan Ekofeminizm terimi ilk kez 1974 yılında Fraçoise d'Eaubonne tarafından kullanılmıştır (Des Jardins, 2006: 479). Eski Yunancada "*Oikos*", ev anlamına gelmekte (Shiva, 2014: 26), bilim anlamındaki "*logia*" kavramı ile "ekoloji" terimi böylece "ev bilimi" anlamını vermektedir. Günümüzde meram anlatma adına bu terimi kullanırken belli bir yargıyı, bakış açısını vermeyi düşündüğümüze göre, evde olmanın, evle ilgili söz söylemenin bilimi demek yanlış olmasa gerektir. İnsanın evde olması, bir yanıla doğada olma, biyosferde olma anlamında doğal bir varlık olmasına karşılık gelirken, diğer taraftan insanın kendisinin ürettiği bir kültürel varoluşun parçası olması anlamında sosyo-kültürel bir ekolojinin içinde olduğu gerçeğini de yansıtmaktadır. İnsanın her iki bağlamda da dünyada olmasının ne anlama geldiği ve bu dünyada olması sebebiyle karşılaştığı sorunların neler olduğu ve bu sorunlar karşısında ne gibi çözümler ürettiği konularında ekolojik yaklaşımlar, çeşitli kuramlar üretmişlerdir. Bu çerçevede Ekofeminizm, kadınla doğa üzerine düşünen bir yaklaşımdır demek, kısaca terimin özünü verecektir, kanaatindeyiz.

Değişik perspektif ve politik tutumlara sahip olan Ekofeminist teorinin temel ilkesi, kadınların tahakküm ve egemenlik altına alınmalarıyla doğanın egemenlik altına alınmasının bir bütün oluşturduğu şeklindedir (Donovan, 2014: 399). Bu baskı ve tahakküm altına almada başat sorumlular olarak, eril zihniyeti ve Batı düşünsel dünyasında akıllı araçsallaştırıp yücelterek doğayı aşma, çözme ve denetim altına alma çabalarını şekillendiren paradigmaları gören Ekofeminist teori (Plumwood, 2004: 40-41), Batı'nın bilimsel geleceğinde yer alan "kültür-doğa, erkek-kadın, zihin-beden, bilim-halkın bilgisi, akıl-duygu, materyalizm-tinsellik gibi hiyerarşik ikilikleri" (Mellor, 1993: 73) eleştirmektedir.

1970'li yıllarla birlikte Ekofeminist bir bakış açısının oluşmasına yol açan gelişmeler nelerdir? sorusuna bir yanıt olarak, Susann A. Mann (2011), ABD'de Ekofeminizmin öncülerini tespit etmeye çalıştığı "Birleşik Devletler'de Ekofeminizm'in ve Çevre Adali'nin Öncüleri" adlı çalışmasında yanıtlar aramaktadır. Ona göre, 19. yy. sonu ve 20. yy. başlarında yaşanan ve "ikinci sanayi devrimi" denilen dönemdeki hava, su ve toprak kirliliği, kalabalıklaşan kentlerde meydana gelen sorunlar ve sağlığı tehdit eden durumlar karşısında kadınların mücadeleleri ilk Ekofeminist örneklerdir (Mann, 2011: 6-7). Kentleşme ve sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan temiz hava, temiz su ve temiz gıda ihtiyaçlarını karşılamak ve bozulan doğal yaşamı korumak için kadın hakları aktivistleri ile çevre aktivistleri olan kadınların Ekofeminizmin öncüleri olarak oynadıkları roller (Mann, 2011: 1), bozulan ve yok olmaya yüz tutmuş doğal hayatı koruma kaygıları ve insan hayatının kalitesini etkileyen çevre sorunları karşısında yeni farkındalıklar oluşturmaya başlamıştır.

Süreç içerisinde ortaya çıkan sorunları anlamaya ve bu sorunlara çözümler üretmeye dönük çabalar, doğayı ve kadını sömüren ve baskı altında tutan şeyin, aynı eril zihniyet olduğu düşüncesinin gelişmesine yol açmıştır. Kentleşme, sanayileşme, kapitalist ekonominin rekabete ve sürekli büyümeye dönük mantığı, Ekofeministlere göre, doğayı çözüm-

leme ve doğa üzerinde egemenlik kurarak onu yönetmeye dönük Batı medeniyetinde ortaya çıkan araçsal akıl tarafından belirlenmiştir. Bu belirleme çerçevesinde kurumsal yapı ve pratikler, doğal dünyada sorunlara sebep olurken, paradigmasına içkin düalizmler sebebiyle doğayla yakın gördüğü kadını da tahakküm altına alarak ezmiştir. Ekofeminizm, “bir olma”ya giden bir yolu açmaya çalışarak bu ikilikleri ortadan kaldırmak, doğayla yakınlığı temel alarak halkın bilgisini, kadınların besleyip büyütme ve bakma değerlerini canlandırmayı hedeflemektedir (Mellor, 1993: 72-72). Kadınların anne ve eş olarak ev içi rollerinde ortaya çıkan tutumlar, kadın varoluşuna içkin bakım, ilişkisellik, sevgi, sorumluluk ve güven temelinde, *bakım etiği* olarak adlandırılan (Des Jardins, 2006: 484) kavramla ifade edilmektedir. Bu tür bir etik, kadınların kendi içkin dünyalarında var olan özelliklerinden toplumsal bir boyuta taşınarak özgeci ve bütünsel bir bakışın ve ilişkiselliğin olanağı aralanacaktır. Böylece Batı düşünce geleneğinden kaynaklanan indirgemeci, nesneleştirici ve ikilikçi yargılar aşılabilecektir.

Ekofeministler için doğa, insanlar tarafından kontrol edilecek pasif bir nesne değil yaşayan bir gerçekliktir ve yaşayan tüm canlılar birbirlerine bağlıdır (Mann, 2011: 15). Doğayı bir kaynak, insan ihtiyaçlarına amade bir nesne olarak gören anlayışın yerine, doğayı kendi içsel değerine sahip, varoluşu kucaklayan dinamik bir gerçeklik olarak ele alan Ekofeminizm, tüm canlı çeşitliliğine bu yüzden saygı gösterme taraftarıdır. Bu düşünceye göre, doğayla organik bağa sahip tüm canlılar içinde insan, doğaya müdahale ettiğinde ortaya çıkan sorunlarla kendi varoluş temeline zarar vermektedir. Modernlik öncesi zamanların doğayla, evrenle organik ve ruhani ilişkisinin zarar görmesi, doğaya yaklaşımları olumsuz anlamda değiştirmiştir, oysa insan ile “toprak ana” arasındaki ezeli bağ insan geleceğinin teminatıdır (Shiva, 2014: 27-28).

Ekofeminist öncüler, doğaya ilişkin kavrayışlar ve doğayı denetim altına alma süreçleri sonucunda ortaya çıkan teknolojik gelişime ve yeni yerleşimler yanında üretim ve tüketim modellerinin yarattığı sorunlara çözümler bulmaya çalışmışlardır. Hane halkı çöpleri ve endüstriyel kirlilikle mücadele bu dönemde ciddi çevresel kaygılar olmuştur. Evsel çöplerin yığıldıkları sokaklar ciddi sağlık sorunları yaratmıştır. Belediye temizlik hizmetlerinin kurucusu Ellen Swallow Richards, çoğu çevre tarihçisi tarafından “Ekofeminizmin annesi” sayılmaktadır (Mann, 2011: 8). Kadınların çöple, kirlilikle mücadeleleri, Ekofeminist düşüncenin erken dönem pratikleridir. Bu dönemde çöpten ve kirlilikten en fazla etkilenenler; kadınlar, çocuklar ve her türlü bakıma, yardıma muhtaç kesimler olmuştur. Bu durum, kadınları olumsuzluklardan etkilenenler olarak konuyu etraflıca düşünmeye ve sorunları tanımlamaya yönlendirmiş ve olumsuzlukların kaynaklarına dönük farkındalıklar oluşturmaya sevk etmiş olabilir.

Çöpün, kirliliğin tek başına ele alınacak bir sorundan ziyade daha temel bir bakış açısı vasıtasıyla toplumsal, politik, bilimsel ve kurumsal bir inşa olduğuna dönük bütünlükçü ve ilişkiyel bir anlayış giderek Ekofeminist düşünceyi belirlemeye başlamıştır. Düşünsel ve eylemsel donanım arttıkça Ekofeminizm, eril zihniyetle Batı biliminin metodolojisinin doğayı ve insanı geleceksiz bırakma potansiyellerini değerlendirmiştir. Bu konuda önemli bir tarihsel örnek, “Chipko hareketi”dir. İsmi geleneksel Hintli bir şair olan Raturi'nin “Ağaçlara Sarıl” temalı şiirinden alan Chipko hareketi, 1972 yılında Himalaya ormanlarının yabancı keresteciler tarafından kesilmesini engellemek için kadınların ağaçlara sarılarak, şiddetsiz bir şekilde yaptıkları eylemdir. Başarılı olan bu eylem ormanların ticari amaçlar dışında değeri olduğuna dönük kadın farkındalığını göstermektedir (Shiva, 2014: 57-58). Dünyanın diğer bölgelerinde benzer hareketlere örnekler ise; “İngiltere’de Nükleer Karşıtı Greenham Commens Hareketi, Kanada’da Vancovve Adası’ndaki

Jayoquot Sound Barış Kampı, Afrika Yeşil Kuşak Hareketi ve Kod Pembe örgütlenmesi”dir (Donovan, 2014: 396). Görüldüğü gibi insanlık tarihinin belli bir anında ortaya çıkan çöp ve kirlilik gibi sorunlarla başa çıkmak için yapılanlar, kadınları bu sorunlar üzerinden çözümler ve evi farklı bir şekilde ele aldıkları bir epistemolojiye taşımıştır.

Çöp ve kirlilik belli pratikler sonucu ortaya çıkarken, bu pratikleri besleyen sebepler sorgulamanın merkezi problemi haline gelmiştir. Bu sorgulama sonucunda kadınla doğayı edilgen bir varoluşla bir tutan eril zihniyetin bu denetleyici ve yönetici pozisyonunun aynı zamanda doğada geri döndürülemez sorunlar yumağına yol açarken kadın varoluşunu da çeşitli kültür ve dönemlerde farklı olsa da ezme ve yok etmeye başladığı, Ekofeministlerin temel iddiaları haline gelmiştir. Bu kavrayış ve farkındalıkla sorunları çözebilenin yolu olarak doğayla kadının yakınlığı temasını, koruma, kollama, bakım sunma, sezgi, anlayış gibi kadına özgü ve “Doğa Ana”da içkin duygu ve yaklaşımlarla ilişkilendiren Ekofeminizm, bu yapıları canlandırmak istemektedir. Bunun için de, halk bilgelğinde izleri bulunan ve insan geçmişinin ataeril dönem öncesi ortak-yaşamcı (simbiyotik) ilişkilerini olumlu bir anlamda hayata katmak Ekofeministlerce önerilmektedir.

Türk Kültüründe Ev ve Çöp İlişisine Mitolojik Bakış

1980-1982 yılları arasında İç Anadolu’da bir köyde gerçekleştirdiği alan araştırması sonucunda yazdığı “Tohum ve Toprak” isimli çalışmasında Carol Delaney (2018: 276), “sokaklar ne kadar pisse ev içleri de o kadar temizdir” demektedir. Bu tespit, Türk kültüründe ev içi alanın temizliğinin önemini vurgulamaktadır. Delaney, sabahları ve her yemeğin arkasından süpürülen ve dışarıyla tam bir karşıtlık oluşturan evle ilgili gözlemlerini paylaştıktan sonra, “sokağa çıkan kadın korumasızdır... kadınların yeri ev içleridir... sokaklar erkeklerin meşru alanıdır... (2018: 276) eklemesini yapmaktadır. Özünel de Türk kadınının masal mekânlarında nasıl görüldüğünü ve gerçek yaşamdaki mekânla ilişkisinin metinsel kurgulara nasıl yansıtıldığını çözümlediği “Masal Mekânında Kadın Olmak” kitabında kadının serbest dolaşım hakkı, ev içi denilen mekânla sınırlıdır diyerek benzer bir yargıyı paylaşmaktadır (Özünel, 2017: 62). Türk kültüründe kadını, ev içi/özel alan ve ev dışı/kamusal alan ikiliğinde ele alan yukarıdaki örnekler, ev içi alanı kadının meşru mekânı olarak tespit etmektedir. Delaney’in evlerin temiz olmasına dönük gözlemi bu tespitle birlikte düşünülünce evin temizliği, çöp ve kirden arındırılması işlerinde kadının rolü belirginleşmektedir.

İçinde bulunulan kültüre katılımcı bir gözlemin olanağı çerçevesinde kadınların, evi çöpten, kirden arındırmada etkin bir rol aldığını söyleyebiliriz. Kendi yaptığı sirkeyle, nane yağıyla haşere ve böceklerle önlem almasından tertemiz ağartılan evin gelen misafirlerin gözünden değerlendirileceğine dönük kaygılara kadar çok çeşitli boyutlar alan bu konu, kültürel inşalar yanında geçmiş zamanın inanç ve mitolojik öğeleriyle de belirlenmektedir. Genç kadınlar hep annelerinin bakışlarının kendi üzerlerinde olduğu hissiyle evin temizliğine ayrı bir dikkat göstermektedirler. “El âlem ne der?” cümlesi her zaman otokontrolü besleyen bir motiftir. Evin, sokağın ve dış dünya ile içerisi arasında geçişin “eşiği” olarak kapının önünün süpürülüp çöpten arındırılması hususlarında duyulan temizlik kaygıları pis bir evi kötü ruhların ele geçireceğine dönük kültürel bilinçaltında yatan ilksel imgelerle bağlantılı olarak değerlendirilebilir. C. G. Jung, “Her annenin kendisinde kız çocuğunu her kız çocuğunun da annesini içerdiğini ve her kadının geçmişinin annesine, geleceğinin de kız çocuğuna uzandığını...” (2015a: 163) söyleyerek kişisel bilinç dışı alanı belirtirken diğer taraftan “...arketipler şeklinde kişisel olmayan kolektif parçalar(1)...kolektif bilinç dışı...” (Jung, 2015b: 101), “kolektif fikirler değil kolektif fikir olasılıkları olarak herkese ait” (Jung, 2015b: 139) kültürel bilinçdışı bir alan olarak

tanımlamakta ve bu alanda miras olarak taşınan ilksel imgelerin olduğunu ileri sürmektedir. Jung'un bakış açısından Türk kültüründe ev ve çöp ilişkisi ele alınırsa; annenin, kayınvalidenin, komşunun gözünün her daim evin kadınının üzerinde olması hissi ilksel imgeler kavramıyla açıklanabilir. Terry Eagleton, kültürün bir anlamı olarak değerler ve simgesel pratikler bütünü bu bağlamda değerlendirirken, çoğu anlayış ve inancın toplumsal hayatta dağınık olarak toplumsal bilinç dışında taşınarak kültürel gündelik hayatın görünmez rengi ve dokusunu oluşturduğunu belirtmektedir (Eagleton, 2019: 51-53). Gündelik hayatın dokularında çözülmesi gereken kodlar olarak kültürel bilinç dışında taşınan ve çoğu durumda açığa çıkan tavır ve davranışlardaki bu ilksel kadın ve anne imgeleri neler olabilir? sorusuna eğilmenin yararlı olacağını düşünüyoruz.

Türklerin eski inancı Şamanlık ve anaerkil dönem aynı zaman kesitine rastlamakta ve şamanlık, ana hukukuna dayalı kan örgütlenmesinin ataerkillik tarafından dönüşüme uğratıldığı süreç boyunca devam etmektedir (Hassan, 1986: 91). Kadın şamanların/kamların uygarlaştırıcı figürler olduğu anaerkil yapı, mağaralara yakın orman içlerinde topraklılık ve bahçe tarımının olduğu ve avcılıkla desteklenen bir evredir (Çobanoğlu, 2003: 28). Bu dönemde oldukça yüksek statüye sahip Tanrıça olarak “*Umay*” (*May-ene, Bayana, Payana*) eski Türk dönemi kaynaklarında geçmektedir (Sagalayev, 2017: 60). Gök-türk yazıtlarında *Umay* ismi geçmekte ve aynı zamanda “*kutsal yer-su*” ruhlarının Türklere yardım ettiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca *Ana Maygil ve Akene (Ak ana)* adında Tanrıçalar da Altay Panteonunda bulunmaktadır. *Akene*, Yaradılış Efsanesinde ruh yaratma kudretini ilham ederken *Ana Maygil*, “ulusun anası”dır (İnan, 2017: 35-36). Mitolojik kaynaklar ve eski inançlar göstermektedir ki, ilkel ana imgesi olan Tanrıçalar ve dışı ruhlar Türk kültürünün köklerinde bulunmaktadır. Güneşle/ışıkla ilişkilendirilen *Umay*, kadınların ve çocukların koruyucusudur (Çoruhlu, 2002: 39-40). Anaerkil dönem, kadın kamların ve Tanrıçaların olduğu bir tarihsel evre olarak Türk kadının ilk imgelerinin oluştuğu ve dünyayla kurduğu ilişkide dünyaya bir düzen verirken imaj ve sembol dünyasını belirlediği söylenebilir. Bugün bu ilksel imgeler kolektif bilinç dışının etkisi ile ev ve evin temizliği, çöplerin bertaraf edilmesi gibi konularda kadınların yargı ve pratiklerine etki etmektedir denilebilir.

Anaerkil dönemde “*animist*” dünya görüşü egemendir. Her varlığın bir ruhu vardır. Dağlar, göller, ırmaklar, ormanlar hep canlı nesnelere. Dağ, tepe, ırmak, göl, pınar, ağaç, kaya bunlar hep *yer-su* olarak kabul edilmektedirler. Her şeyin bir ruhu vardır ve her şey “sahip”lidir (Hassan, 1986: 108-109). Anaerkil dönemden ataerkil döneme geçişle kadınların konularında değişimler olurken inançlar, semboller ve ekonomi/evin idaresi de farklılaşmaya başlayacaktır. Günümüzde kadını ev işi işlere yönlendiren ve çalışmamızda ele aldığımız ev ve çöp ilişkisinde ortaya çıkan pratiklerde ataerkil dönüşüm önemli bir dönemeç olarak kabul edilecektir. Öyle ki, kadının evi kirden çöpten arındırırken evle, suyla, ateşle, ocakla ilişkisi hem eski dönemden izler taşıdığı hem de ataerkillikle birlikte gerçekleşen dönüşümlerle farklı boyutlar kazanmış olduğu böylece tespit edilmiş olunacaktır.

Özkuç Çobanoğlu'na göre (2003: 29), “ataerkil dönemle birlikte “Gök Tanrı” inancı gelişerek “*Umay*” Tanrıça yerinden edilmiştir. Anaerkil dönemde kadın kamlar vasıtasıyla anaerkilliğin önemli bir güç kaynağı olan “ateş”in ruhu demir gibi madenlerin eritilerek yeni bir üretime imkân vermesiyle “demircilik ocağının” gelişmesi, erkek egemenliği pekiştiren bir süreci başlatmış olabilir”. Bu dönüşüm yeni bir toplum ve yönetim yapısına evrilip erkeğin ve kadının rollerinde farklılaşmalara neden olma olasılığı yüksektir. Erkeğin demirden silahlar yapabilmesi, bozkıra çıkması, hayvanları evcilleştirip çoban kültürünü başlatması “kağanlık/hanlık” kurumunun ortaya çıkmasını sağlayarak

başlangıçta yer alan anaerkillik ve ağaçtan yaratılma mitlerini ve “ana ocağı” algısını dönüştürmüştür denilebilir (Çobanoğlu, 2003: 39). Bu dönüşümün yaratacağı çelişkiler, “bakıp büyüten, koruyan, şefkat gösteren, ilham veren *Umay, Ak Ene, Ak kızlar, Yer-sub, Od Ene ve Aya Maygıl* gibi olumlu imgeleri korkutan, yakan, yutan, öldüren *Alkarısı, Yalmavuz, Kara kızlar, Kocakarı ve Cadı* gibi arketiplere” (Fedakâr, 2014: 18) evirtmiştir. Erkek egemen kültür, kendi meşruluğunu kurarken kadın egemen dönemin izlerini silmeye çabalayarak, bu dönemin olumlu özelliklerini tersine çevirmeye çalışmıştır denilebilir. Kadını artık erkeğin egemen olduğu bir dünyada ikincil ve evle ilgilenen bir konuma itme sürecinin çatışmalı olmuş olma olasılığı yüksektir. Pertev Naili Boratav’ın derlediği atasözleri bu çatışma ve çelişkiyi anlatmaktadır; “erkek arslan, arslan da dişi arslan, arslan değil mi?, erkek kuş havayı, dişi kuş yapar yuvayı, alet işler el öğünür, avrat işler er öğünür”. (2013: 39).

Türk Kültüründe Çevre, Kirlilik, Çöp Konularına Dönük Yargılara Ekofeminist Bakış

Türk kültürünün doğayla ilişkisi yukarıda genel çerçevesi verilen eski zamanların *animist* dünya görüşünden ayrı düşünülemez. Her şeyin bir ruhu ve sahibi olduğuna dönük yer-su anlayışı, inanç ve pratikleri belirleyen kökensele etki olmaktadır. Kadın Tanrıçaların ve kültürlere geçeri zamanlara aktarıldığı kanaatindeyiz. Türk kültürünün önemli bir özelliği de *göçer-evli* bir kültür olmasıdır. Bu tarz bir yaşam, dayanışmacı bir toplum yapısına yol açarken aynı zamanda, bu yeryüzünde dolaşma hâli doğanın diğer varlıkları ile her an temas etmeyi zorunlu kılmaktadır. Geçilen yerlerin doğal varlıkları olan ırmaklar, göller, ağaçlar ve hayvanlar izlenen ve anlaşılmaya çalışılan varoluşlar olarak doğayla ve dünyayla ilgili telakkilerin oluşmasını etkilemiştir. Kuşların göç yollarını takip ederek hareket etmesi gibi, hayvancılık yapan Türk boyları da konup göçerken doğal değişimlere duyarlılık kazanmıştır. Çeşitli hayvan ve bitki varlıklarının imaj ve sembollerinin halk danslarında, türkülerinde kullanılma gerçeği bu yaşam tarzının Türk kültüründeki etkilerini göstermektedir. Hayatta kalmak için geçtiği yerlerin özelliklerini içselleştiren Türk boyları, bu hayat tarzı ile şekillenerek, ortakyaşamcı değer yargıları, merhametli olma ve empati yeteneklerini geliştirmiştir yorumunu, yapmak mümkündür.

Bu toplam içerisinde oluşan topluluk dinamikleri, kişilerin kendilerini toplumsal yapı içerisinde tanıyıp tanımladıkları eşitlikçi ve dayanışmacı boylar bütünlüğü olarak doğa ve topluluğu koruma düşüncesine yol açarken kendilerini doğayla bir bütün, doğanın bir parçası olarak (Ateş, 2016: 18) anladıkları bir boyuta taşımıştır. Doğayla bir düşünen ve kendisini doğal varoluş çemberinin içinde gören anlayış, kendini en güzel “kuralama bozarsın” söyleminde ifade etmektedir. Herhangi bir kayayı yerinden oynatırken bile çocuklarını uyaran bu anlayış, taşın altında yer alması muhtemel börtü böceğin yuvasının bozulmasından endişelenir. Ortak yaşamın kendi varoluş temeli olduğuna dönük halk bilgeliği, her varlığa *kut* veren *animist* anlayıştan beslenmektedir. Modernist dönemlerde evlerde banyo için musluktan akan suyun ısınana kadar boşa akıtılmayıp kovaların içerisinde toplanarak evin paspas edilmesinde kullanılması, annelerin temel ev temizliğindeki davranış kalıplarından olduğu gözlemlenmiştir. Bu ekolojik tutum, bilinçli hâliyle geri dönüşümcü ve tasarruflu bir pratik iken, kökensele değerlendirmeye tabi tutulduğunda kutsal su tasavvurunun da yaşadığına kanıttır. Çünkü kültürel kodlarda “su, dağ, ağaç, toprak, kurt, kuş, karınca... kutsaldır... bir otağa ertesi gün sürüler götürülmez... bir ağaçtan... çok meyve koparılmaz...” (Ateş, 2016: 19). Bu bilinç ve yaşam tarzı, Eski inançlardan izler taşıyarak Anadolu’ya aktarılmıştır. Yaşar Kalafat (2005), bu izleri Doğu

Anadolu'dan derlemiştir. Derlemelerden örnekler vermenin konumuz için yararlı olduğunu düşünmekteyiz. “Siirt’te kayın ağaçları kutsal sayılarak dilek için çaputlar bağlanır, Sivas yöresinde dağ tepelerindeki ulu ağaçlar kutsal sayılıp, hürmet gösterilir ve çaputlar bağlanarak dilek umulur, Siirt, Elazığ, Tunceli ve Adıyaman bölgelerinde tek tük görülen ardıç ve meşe ağaçları kutsandır, onlara dokunulması kinandır” (Kalafat, 2005: 100). Ağacın kutsallığına yönelik bu uygulamalar yanında suyun kutsallığına yönelik yargılar ve pratikler de Anadolu’nun çoğu bölgesinde görülmektedir. Bu konuyla ilgili örnekler şu şekildedir; “Erzurum ve Bingöl çevresinde çocuk yürüyemiyorsa, başına su dökülür ve sıkça yıkanır... Kars ve yöresinde rüya, akan suya anlatılır. İnanca göre su sıkıntılarını alıp götürür... Ağrı ve Kars’ta, ilkbaharda, yıkanmak için akarsuya ilk defa girilirken, ‘ağır-lığım, kirliliğim, kelliğim, keçelliğim bu suya’ diye söylenirse ve bu üç kez tekrarlanırsa, o yılın sağlık ve huzur içinde geçeceğine inanılır” (Kalafat, 2005: 96-97). Bu örnekler, Türk kültüründe ağacın ve suyun kutsal sayıldığına ve onların ruhları olduğuna inanıldığına göstergesidir. Doğal varlıkların bir iyisi/sahibi olduğuna dönük algılar, doğayla ilişkide her bir varlığın içsel değeri olduğu ve saygıyı hak ettiği yaklaşımı, insan hayatının ve pratiğinin içerisine sızacaktır. Böylece bir ağacı kesme, bir suyu kirletme ya da akışını durdurma sakınılacak davranışlar olacaktır.

Doğaya bütünlüklü bakış kanımızca Ekofeminist düşüncenin ilkeleriyle uyumaktadır. İnsanı merkeze almayıp, ilişkisel ve ortaklaşacı bir yaşamın içinde değerlendiren anlayışla Ekofeminizmin geçmiş halkların doğayla uyumlu varoluşu dediği şey Türk kültüründe içerilmektedir. Empati ve özgeci düşüncenin dayanışmacı bir toplulukta varoluşu, cinsiyetler arası ilişkiye de olumlu yansıtacağını ileri sürebiliriz. Bütün varlıkları kutsal gören dünya görüşü ve pratiği, hâliyle kadını ezmeye ve tahakküm altına almaya çalışmayacaktır. Ahmet Ateş, “Türkmenlerin eşitlikçi olduğunu ve topluluk içinde cinsiyetçilik yapmadığını” belirtmektedir (2016: 60). Bu görüş, *animist* dünya anlayışı ve *göçer-evli* yaşam tarzıyla uyumludur. Zira bu tür yaşam tarzı kadının da erkeğin de birlikte dışarda, doğada olma olanağını artırmaktadır. Doğayı anlamaya ve doğayla birlikte düşünüp hareket etmeye imkân veren yaşam şekli, gündelik pratiklerden ekonomiye ve toplumsal ilişkilere yansıtılacaktır. Örneğin, doğada gezen ve doğal varlıkları tanıyan erkek ve kadınlar hangi ağaç/bitki köklerinden hangi boyaların elde edileceğini bilerek bunları dokuyacakları kilimlerin renklerine katarken, değer verdiği hayvanların, bitkilerin motiflerini bu kilimlere nakşedip, imaj ve sembol dünyasını maddi kültürel bir ürüne yansıtacaklardır. Bu şekilde bir üretimin mitolojik, inançsal ve estetik boyutlarıyla bu insanların yaşadıkları ekolojileriyle kesişimi açıktır. Daha önce belirtmiş olduğumuz kadını ev içine kapatan ve demircilik ocağının gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan erkek egemen tutumların ve yapıların etkisi nasıl değerlendirilecektir? sorusu çalışmamızda bundan sonraki çözümlerimizin konusunu oluşturacaktır.

Değişim ve dönüşümler, göçer hayat süren Türk boyları için her bir coğrafyada aynı hızda ve aynı şekilde olmamıştır. Bu yüzden eski yaşam tarzının izlerinin etkisi değişik yörelerde farklı boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Değişim ve dönüşümlerde özellikle Anadolu sahası için kentleşme ve ekonomik yönetim modellerindeki değişimler ve teknolojik gelişme etkili olmuştur. Yerleşik hayatın giderek artması, Osmanlı döneminden başlayan iskân politikaları, kente göç, yaşam tarzı değişikliklerine yol açmıştır. Adeta yeryüzünü bir yurt bilen (Ateş, 2016: 18) yaşam tarzından kendi donanımına hiç uymayan yerleşik yaşama geçiş, yukarıda genel çerçevesini vermiş olduğumuz dünya ve doğa algısını değiştirmiş olabilir. Sosyal, ekonomik ve politik tercih ve pratiklerle göç olgusu, yeni meslekler ve yaşam yerleri ataerkil bir yaşam tarzını desteklerken özgür, eşitlikçi, dayanışmacı yapıyı aşındırmıştır. Yerleşilen köy ve kasabalardan gecekondulu mahallelerine ve

kentin diğer birçok mekânlarına kadar göçer yaşamın dışına çıkan hayat, kadını hem ev içi alana hapsederken hem de ekonominin geçimlik boyutun dışına çıkması ile doğaya bir araç, nesne gözüyle bakar olmuştur. Ekofeminizmin kadın ve doğayı birlikte tahakküm altına aldığı ileri sürdüğü eril zihniyet, Batı düşünsel geleneğinin indirgemeci, araçsal, mekanik mantığının yörüngesine girerek kadını ve doğayı nesneleştirip bir kaynak olarak görmeye başlamıştır. Bu çerçevede yeni yerleşim yerlerindeki evlerde yaşayan insanlar için çöp ve kirlilik, bildikleri ve özümstedikleri bir dünyanın dışında bir yapıdadır. Kadın ev içi alanda bu çöp ve kirleri bertaraf etmeye uğraşırken giderek erkek egemen kültürün baskısı altında evin temizliğini tek başına yüklenir bir boyuta sürüklenmiştir. Çöpler ayrıştırılırken ve ev dışına çıkarılırken modern zamanların plastikleri ve ambalajları eski yaşamın dinamiklerine tamamen yabancıdır. Çöp bu bağlamda tek başına bir atık, fazladan ziyade bir zihniyetin temsili olarak kadını ve doğayı ezen imgeye dönüşmüştür.

Bergama’da siyanürle altın arama konusu uzun yıllardır tartışılan bir sorundur. Bu bölgede ekonomik çıkar amaçlı ve Batı paradigmalarının araçsal aklının doğayı bir kaynak olarak gören anlayışının etkisi açıktır. Doğa, ekonomik bir kaynak olarak görülürken, bu şekilde altın aramaya en fazla kadınlar karşı çıkmaktadır. “Dinamit patlatmaları neticesinde ortaya çıkan tozdan, ağaçların kesilmesinden ve tarım ürünlerinin veriminin düşmesinden... içme suyu ve sağlık sorunlarından...” (Çımrın ve Candan, 2014: 27) yakınan kadınlarla yapılan görüşmelerden elde edilen veriler göstermektedir ki, kadınlar sağlık sorunları, toz, kir, temiz içme suyu gibi temel gereksinimler ile kesilen ağaçlar, kazılan topraklar, dinamitlenen dağlar gibi ekolojik sorunlara kayıtsız kalamamaktadırlar. Doğayla etkileşimde doğaya zarar veren uygulamaların sonuçları kadınların hayatına hızla yansımaktadır. Ekofeminist bakış açısından bakıldığında, kadınlar olumsuz sonuçların önemini bütünsel, sezgisel, anacıl yaklaşımları ve bakım etiği nosyonları çerçevesinde kavrayarak hızlıca harekete geçmektedirler.

Karadeniz’de yaylara yol yapımında, Hidroelektrik Santralleri (HES) yapımlarında da benzer kaygılar vardır ve kadınlar, doğaya bu şekilde yıkıcı sonuçları olacak müdahalelere şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Konuyla ilgili bu bölgeden aktarılan kadın söylemleri şu şekildedir; “dereeler artıctıdır... temizler... yıkar... pisliğı alır gider... [HES] yapılırsa susuzluk olur... sinekler oluşur...” (Hamsici, 2012: 87). Suyun değerini içselleştirmiş kadınlar, HES’lere neden karşı olduklarını ve suyun arındırıcı gücüne dönük anlayışlarını bu şekilde sunarak geçmiş zamanların bilgeliğinin izlerini ve suyun arıtıcı kutsal gücüne inancın devam ettiğini bu örnekte göstermektedirler.

Kaz dağlarında siyanürle altın aranması, ağaçların kesilmesi ekolojik bir problem olarak gündemdedir. Bu ekolojik problem ev, çöp ve kadın üzerinden Ekofeminist kuramın ilkeleri doğrultusunda değerlendirildiğinde konunun ve sorunun bütünsel yapısı açığa çıkacaktır. Ağaçların kesilmesi doğal dünyaya verilen bir zarar olarak iklim rejimlerinden hava ve su kalitesine kadar tüm ekosferi etkileyecektir. Kesme, dinamitleme, kazma ve yeşil alanların kaybolması sonucu ortaya çıkacak toz, kir havayı, suyu kirleterek sağlık sorunlarına sebep olacaktır. Bitki ve hayvan varlıkları yok olacaktır. Kendi içsel değerleri olan doğal varlıkların zarar görmesi yanında kültürel doku yok olacaktır. Tahtacı Türkmenlerinin efsaneleri, (örneğin Sarı Kız Efsanesi), mitolojik ve inançsal örüntü kaybolacaktır.

Görüldüğü gibi ekolojik yıkım sadece biyosferi değiştirmekle kalmıyor, insan varoluşunun kültürel ekolojisine de geri döndürülemez zararlar veriyor. Kadınlar, yalnızca çöp ve kirle evleri, yaşam alanları kirlendiği ve bunlarla mücadele etmek için değil yılların biriktirdiği sezgi, inanç ve mitik imgelerle harekete geçerek ağaca, suya, doğaya ve

kendi yaşamlarına sahip çıkmaktadırlar. Ekofeminist ilkelerde var olan sorumluluk duygusu ve bakım etiği gereklerince harekete geçen kadınlar, doğayla empati kurarak erkek egemen paradigmalardan doğaya yönelik yıkıcı uygulamalarına karşı çıkmaktadırlar. *Umay Tanrıça*'dan, kutsal *Yer-su* ruhlarından beslenen ve kendisini doğanın bir parçası olarak düşünen bu anlayış, ağaçları kestirmeme konusunda Ekofeminist hareketin parlak örneği olan "*Chipko Hareketi*" ile koşutluklar taşımaktadır.

Evi sadece barınağı olarak görmeyen, yeryüzünü evi olarak gören bir anlayışın etkilerinin sürdüğünü düşünmekteyiz. Bu bağlamda "*Oikos*", evse ve "*Oikos-Logia*" ev bilimi ise konar-göçer bir geçmişin anısını/mirasını taşıyan kadınların, yeryüzünü evleri gibi görme ihtimalleri yabana atılamaz. Böylece kendi kültür ekolojilerinin kaynaklarından beslenerek ekolojik sorunlarda Ekofeminizmin teşhis ve çözüm önerilerine yakınlaşacak kadınlar, çöpü ve kiri hanelerinden temizledikleri duruma benzer bir şekilde doğayı korumaya ve muhafaza etmeye çalışacaklardır. Kadınlar sezgisel yetileriyle bilmektedirler ki, doğayı yok edecek her girişim aslında önce kadın, çocuk, hasta ve yaşlı gibi erkek egemen yapıda güçsüz ve savunmasız kişilere olumsuz etkilerde bulursa da sonuçta en başta insan varlığına dönük büyük tehlikeler taşımaktadır.

Sonuç

Çalışmamızda "*ev*" ve "*çöp*" sorunsalını Türk kültürünün kodları çerçevesinde ele alırken ekolojik bir mercekle kullanılarak "*ev*" ve "*çöp*" kavramlarını gündelik söylemin dışına alıp Ekofeminist yaklaşımın bakış açıları çerçevesinde bu kavramların anlamlarını hem genişlettik hem de bu kavramlara yeni içerikler kazandırdık. Bu çerçevede çalışmamızın içeriğinde "*ev*"i sadece hane anlamında değil ekoloji kavramının ilk kelimesi olan "*oikos*"un "*logia*" ile birleşerek tüm ekolojiyi anlatması anlamında olduğu gibi "*ev*"i, bu bağlamda tüm *yeryüzü* olarak ele almayı tercih ettik. "*Çöp*" kavramını da yalnızca bir atık, kirlilik olarak görmek yerine hayat kalitesini bozan, biyosfere geri döndürülmesi imkânsız zararlar veren uygulamaların sonuçları, yan etkileri olarak daha bütünsel ve ilişkisel bir şekilde çözümlememize kattık. Kavramsal şemamızı Ekofeminizmin düşünceleri eşliğinde genişleterek çalışmamız için genel bir çerçeve ve temel sağlamaya çalıştık. Bu bağlamda kadını ve doğayı baskı altına alan düşünce ve pratiklerin erkek egemen paradigmalardan kaynaklandığı ve bu paradigmalardan Batı düşünce geleneğinde içerilen indirgemeci, araçsal ve düalist yaklaşım ve metodoloji tarafından beslendiğini kabul eden Ekofeminizmin doğayı ve kadını koruma ve kurtuluşa erdirmeye nosyonlarını betimledik.

Çalışmamızda Ekofeminist düşüncenin temel argümanlarını betimledikten sonra, bu ilkelere uygun olduğunu düşündüğümüz ve Türk kültüründe içerilen ve kaynağı eski Türk inançlarının, mitolojisinin içinde bulunan örnekleri ele almaya çalıştık. Türk kültüründe doğaya ve kadına bakışın kodlarının çözülmesinde Tanrıçaların, Yer-su inancının ve animist dünya görüşünün önemli olduğu kabulüyle hareket ederek bu konuda literatür taraması yöntemiyle elde ettiğimiz bilgileri paylaştık. Bu inanç ve pratiklerin Anadolu'da devam ettiğini örneklerle tespit ettik. Ekofeminist bakış açısının ilkeleri ile eski Türk inançları ve yaşam şekillerinin izlerinin hem gündelik hayatta hem de imaj ve sembol dünyasında devam ettiğinin tespiti çalışmamızın bundan sonraki tezlerine temel teşkil etmiş oldu.

Göçer-evli yaşamın Türk kültürünü belirlediği yönündeki temel kabulde hareket ederek tespit etmiş olduğumuz animist ve ortak-yaşamcı anlayışın, topluluğu ve topluluk bireylerini doğaya saygılı varlıklar olarak tutumlar almaya sevk etmiş olabileceğini iddia ettik. Kendisini doğanın bir parçası olarak gören ve doğadaki her varlığa ruh atfeden dünya görüşünün Ekofeminizmle koşutluklar sergilediğini belirledikten sonra ev, evde

olma, ev ve çöp ilişkisi bağlamında Türk kültüründe kadının ve doğanın yeri sorunsalını Ekofeminist bakış kapsamında çözümlenmeye çalıştık.

Bergama ile Kaz dağlarında siyanürle altın arama ve altın madenciligi yapma sırasında ve Karadeniz’de HES yapımlarında ortaya çıkan ekolojik sorunlara kadınların verdiği tepkiler, hem olumsuzluklardan etkilenen ve bunlara karşı çıkan kadınların varoluşlarına özgü sezgisellikleri vermesi hem de kesilen ağaçlar ve önü kesilen, kirletilen sular özelinde suyu ve ağacı kutsayan, onlara ruh atfedip sahipli gören anlayışın adeta arketiplerini, ilksel imgelerini açığa çıkararak kadınları bu konularda duyarlı yapıp harekete geçirmiş olabileceğini temel tezimiz olarak ileri sürdük.

Tespitlerimiz çerçevesinde Türk kültüründe göçer-evli yapıdan uzaklaşma ve ataerkilliğin ilk olarak hakanlık/kağanlık kurumunun ortaya çıkması ve sonrasında tarımsal pratiklerin gelişmesi ile kadınların yaşamını değiştirmeye başladığını iddia ettik. Bu doğrultuda çalışmalar göstermektedir ki, bahçe tarımından ve geçimlik ekonomik üretim ve bölüşümden kadın-erkek eşitsizliğinin en kapsamlı şekilde ortaya çıktığı kırsal-tarım toplumuna geçiş ve endüstriyel gelişmelerle birlikte rekabetçi bir ekonomik sistem içerisinde kadınların erilleşmiş (Atay, 2019: 112-113) bir zihniyetin tahakkümüne girmeleri söz konusu olmuştur. Yerleşme, iskân politikaları, kentleşme, göç ve kent hayatında ev içi ve ev dışı rollerin düzenlenmesi, indirgemeci, düalist ve araçsal aklın etkisiyle Türk toplumunda kadının yerini ve pratiklerini belirlemiştir, denilebilir. Eril bir zihniyet içinde eyleyen insanlık durumunda kadınların baskı altına alındığını ve bu bakış açısının kadını ve doğayı egemenlik altına alıp araçsallaştırdığını söyleyen Ekofeminizmin görüşleri ışığında benzer süreçlerin Türk kültüründe kadının yerini belirlemede de işlevsel olduğunu düşünüyoruz.

Ekolojik sorunlara çözüm ararken kadın-erkek eşitsizliklerinin sebeplerini de anlamaya çalışan Ekofeminist düşüncenin bu kapsamda Batı dünyası dışındaki kültürlerde doğayla daha barışçıl ilişki kuran topluluklardaki yerel bilginin insanlığın gelişme ve kalkınma süreçlerinde yer alması gerektiği (Yücel, 2016: 98) yönündeki yaklaşımları bağlamında, çalışmamızda Türk kültüründe doğaya ve kadına yaklaşımların kökensel yapılarını tespit etmiş olduğumuzu söyleyebiliriz. Ekofeminist düşünsel yapının ileri sürmüş olduğu, değişik kültürlerde insanlığın doğayla kurdukları ortak yaşamı ilişkilerin canlandırılması nosyonu çerçevesinde Türk kültüründe yer etmiş olduğunu düşündüğümüz insanı doğanın bir parçası olarak gören ve kadını, doğayı eşitlikçi bir perspektifte ele alan bütünlükçü etkileşimlerin kültürel miras olarak içselleştirilmiş olduğunu savunuyoruz. Değişik durum ve anlarda açığa çıkan ve davranışları belirleyen dayanışmacı ve özgeci tutumların bu kültürel mirastan beslenmekte olduğu yabana atılmamalıdır. Gerek ekolojik dengeyi bozacak uygulamalarda gerekse toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin anlaşılmasında kültürel kodlarda içerilen empati, bakım etiği, ötekini düşünerek hareket, yaşamın çevrimsel ve bütünsel anlayışı gibi yaklaşımların her an hayatla kurulan ilişkide etik bir bağlam oluşturulabileceği savunulabilir.

Doğayı ve kadını ezen paradigmanın olumsuz etkilerinden kurtulmanın bir yolunun halk bilgeliğinde izleri görülen kadim düşüncelerde yer alan olumlu yanların tekrar canlandırılması gereği Ekofeministlerin temel tezlerindedir. Bu çalışma, Türk kültüründe doğayla kurulan ilişkinin ve kadının bu kültürel yapıdaki rolünün tarihsel bir perspektifte ve Ekofeminist kuramın yaklaşımları eşliğinde tespit edilebileceğini göstermeye çalışmaktadır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Atay, Tayfun. Çin İşi Japon İşi -Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değıniler-. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Ateş, Ahmet. Türkmen Anarşizmi. İstanbul: Öteki Yayınevi 2016.
- Boratav, P. Naili. 100 Soruda Türk Folkloru. Ankara: BilgeSu 2013.
- Çımrın, K. Füsün ve Candan, Esin. "Siyanürlü Altın Madenciligi ve Toplumsal Değışme: Bergama Örneği". Sosyoloji Araştırmaları Dergisi. 17(1) (Bahar 2014): 1-41 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/117674> (13.01.2010)
- Çobanoğlu, Özkul. "Kağanlık ve Kamlık Kurumları Arasındaki Çekişmenin Türk Mitolojisine Yansması Problematiginde Yöntem Sorunları". Bilig 27 (Güz 2003): 19-49.
- Çoruhlu, Yaşar. Türk Mitolojisinin Ana Hatları. İstanbul: Kabalci yayınları, 2002.
- Delaney, Carol. Tohum ve Toprak. (çev. Selda Somuncuođlu ve Aksu Bora) İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Des Jardins, R. Joseph. Çevre Etiği -Çevre Felsefesine Giriş-. (çev. Ruşen Keleş) Ankara: İmge Kitabevi, 2006.
- Donovan, Josephine. Feminist Teori.(çev. Aksu Bora, Meltem A. Gevrek ve Fevziye Sayılan) İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Eagleton, Terry. (2019). Kültür. (çev. Berrak Göçer) İstanbul: Can Yayınları, 2019.
- Fedakâr, Pınar. "Besleyen mi, Öldüren mi: Türk Mitik Tasavvurunda Anne Arketipinin Antropomorfik Görünümleri". Milli Folklor 103 (Güz 2014): 5-19.
- Hamsici, Mahmut. Dereler ve İsyancılar. Ankara: NotaBene Yayınları, 2012.
- Hassan, Ümit. Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler. Ankara: V Yayınları, 1986.
- İnan, Abdulkadir. Eski Türk Dini Tarihi. Ankara: Altınordu yayınları, 2017.
- Jung, C. Gustav. Feminin -Dişilligin Farklı Yüzleri-. (çev. T. Veli Soylu) İstanbul: Pinhan yayınları: 2015a.
- _____. Maskülen -Erilligin Farklı Yüzleri-. (çev. D. Gamze Erdinç) İstanbul: Pinhan Yayınları, 2015b.
- Kalafat, Yaşar. Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri. Ankara: Babil Yayınları, 2005.
- Mann, A. Susan. "Pioneers of U.S. Ecofeminism and Environmental Justice". Feminist Formations, 23 (Yaz 2011): 1-25. <doi:https://doi.org/10.1353/ff.2011.0028>
- Mellor, Mellor. Sınırları Yıkamak -Feminist Yeşil Bir Sosyalizme Dođru-. (çev. Osman Akınhay) İstanbul: Ayrıntı, 1993.
- Özünel, E. Ölçer. Masal Mekânında Kadın Olmak -Masalarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekâm İlişkisi-. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2017.
- Plumwood, Val. Feminizm ve Doğaya Hükmetmek. (çev. Başak Ertür) İstanbul: Metis yayınları, 2004.
- Sagalayev, A. Markoviç. Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller. (çev. Ali Toraman.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.
- Shiva, Vandana. İyilerin Yanında -Çiftçi Haklarına Adanmış Bir Yaşam-. (çev. Çağrı Ekiz) İstanbul: Sinek Sakız Yayınevi, 2014.
- Yücel, Yelda. "Ekonomik Kalkınma ve Toplumsal Cinsiyet". (ed. Feryal Sayılıgil), Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları (s. 83-100). Ankara, 2016.